

ENDERUNLU VÂSİF DİVAN'INDA MİZAH*

İsmail AVCI**

Geliş Tarihi: Ocak, 2017

Kabul Tarihi: Mart, 2017

Öz

Bu çalışmada Enderunlu Osman Vâsîf'ın *Divan*'ında yer alan mizahi şiirler üzerinde durulacaktır. On sekizinci asır ortalarında doğan ve 1824'te ölen Vâsîf, şairliği yanında iyi bir hattat ve besteleri günümüze ulaşmasa da yetenekli bir bestekâr olarak bilinmektedir. Ölümünden sonra *Dîvân-ı Gülşen-i Efkar-ı Vâsîf-ı Enderunî* adıyla basılan yegâne eseri, hacimli sayılabilecek, içerisinde klasik şiirin hemen bütün nazım şekillerinden örnekler barındıran oldukça zengin bir divandır. Vâsîf ömrünün önemli bir kısmını aldığı çeşitli görevler sebebiyle sarayda geçirmiştir. Bununla birlikte, bazı seleflerinde olduğu gibi halk zevkini ve halkın gündelik dilini edebî sahaya taşıdığı görülür. Kişilik olarak yeme içmeyi seven, eğlenceye düşkün, hayatı ciddiye almayan ve hatta küçümseyen tavrını zaman zaman şiirlerine de yansıtmış; başta ramazan ve bayram hakkında söylediği şiirleri olmak üzere bazı manzumelerinde mizahi bir dil kullanmıştır. Çalışmada Vâsîf'ın *Divan*'ı bir bütün olarak ele alınacak ve şairin mizahi üslubu örnek beyitler üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Enderunlu Vâsîf, *Divan*, mizah, hiciv.

HUMOUR IN A DIVAN BY ENDERUNİ VASİF

Abstract

In this study, humorous poems contained in the *Divan* of Enderuni Osman Vasîf will be discussed. Born in the mid-18th century and deceased in 1824, Vasîf was renowned as a talented calligrapher and composer-although his compositions have never reached our day-in addition to his noteworthy poetry. His sole work, published under the title of *Divan-ı Gülşen-i Efkar-ı Vasîf-ı Enderuni* after his death, was a rich divan which could be considered to be a high volume work containing examples from almost all types of verses found in the classical poetry. As a result of various duties, Vasîf had spent most of his life in the Ottoman palace. Nevertheless, as in some of his predecessors, Vasîf had made use of the popular taste and daily language of the common people in the divan literature. Being fond of eating and drinking, pleasure-seeking, frivolous, and even disdaining life, Vasîf had reflected his personal habits and interests in his poetry from time to time, and had used a satirical style in some of his poems especially those written on ramadan and religious festivals. In this study, *Divan* written by Vasîf will be discussed as a whole and the humorous style of the poet will be evaluated based on the couplets provided as examples.

Keywords: Enderuni Vasîf, *Divan*, humour, satire.

* Bu makale 13-15 Mayıs 2016 tarihlerinde Rize'de düzenlenen Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr.; Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mailavci@hotmail.com.

Giriş

Mizah, düşünceleri espri ve nükteyle süsleyerek anlatan söz ve yazı çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Mizahta temel hedef güldürmedir ancak bunun altında yer yer ferdi ve toplumsal aksaklıkları, çirkinlikleri eleştirerek düzeltme amacı da saklıdır (Durmuş, 2005: 30/205). Hiciv ise bir kişi, kurum veya toplumu alay ederek eleştirme ve bu eleştiri metinlerinin oluşturduğu edebî tür olarak tanımlanmıştır. Hicivde amaç; toplumdaki veya kurumlardaki çarpıklıkları, insanın hoşça gitmeyen taraflarını alaya alarak yermektir. Hiciv bunun için mizah, mübalağa ve kötüleme unsurlarını birlikte kullanır (Okay, 1998: 17/447).

Günümüzde “gülmece” ve “yergi” kelimeleriyle karşılanan mizah ve hiciv, birbiriyle yakın anlam ilişkisi olan ve çoğu zaman birlikte kullanılan iki kavramdır. Hikmet Feridun Güven iki kavramın bu iç içe oluşunu şöyle izah etmektedir:

Hiciv ile mizah arasında kuvvetli bir bağ olduğu muhakkaktır. Hiciv ve mizahı, büyük bölümü kesişen iki daire şeklinde düşünebiliriz. Mizah, bir şahıs, kurum, olay veya davranışa yönelik olarak iğneleyici, alay edici bir üslupla yapıldığı sürece hiciv dairesine; hiciv de küfürden, hakarettten uzaklaşıp gücünü nükteden, imadan aldığı sürece mizah dairesine girmiştir (Güven, 2007: 579).

Mizah ve hiciv konusu edebiyatın önemli konularından biridir ve klasik Türk edebiyatı sahası müellifleri de mizaha ve hicve eserlerinde zaman zaman yer vermişlerdir. Ağâh Sırrı Levend, “Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv)” başlıklı yazısında mizah ve hiciv arasındaki yakın ilişkiyi izahtan sonra, bu edebiyatta mizahi yanı kuvvetli çok az değerli eserin verildiğini, diğerlerinin gülmece ve alaydan ziyade rahatsız edici kaba bir taşlama ve sataşmadan ibaret olduğunu söyler. Hicivde ise ustaca yapılmış bazı güzel örnekler vardır ancak çoğunluk yerme değil saldırma ve ağız dolusu sövme şeklindedir (Levend, 1970: 40). İskender Pala, Osmanlı döneminde zengin bir mizah anlayışının olmasına rağmen yazıya geçirilen örneklerin az olduğunu söyler. Bunda başka sebeplerle birlikte dinî anlayış gereği vakar ve ciddiyetin tercih edilmesinin de önemli bir etkisi vardır. Diğer taraftan divan edebiyatının şiir ağırlıklı oluşu mizahı da şiir kalıbına dökmüştür; ancak şairler arasındaki rekabetten dolayı mizahın şahsi konular etrafındaki hiciv ve hezliyyat ile karışması, onun kabalaşmasına ve nezih örneklerin azalmasına sebep olmuştur (Pala, 2005: 30/208).

Bu çalışmada şiirleri üzerinde durulacak olan Enderunlu Vâsıf da klasik Türk edebiyatının son döneminde yetişmiş, şiirlerinde mizahi dili iyi kullanan isimlerden biridir. Tahminen 1750-53 yılları arasında doğan Osman Vâsıf, çocukluk yıllarından itibaren bazı kesintiler olmakla birlikte kendisinin ve ailesinin sarayla irtibatından dolayı “Enderunlu” namıyla meşhur olmuş bir şairdir. Böyle olmakla birlikte şairin hayatı hakkındaki bilgiler

yetersizdir. Vâsıf, acemi oğlanların Enderun Mektebi için yetiştirildiği Galata Sarayı'na talebe olarak yerleştirilmiş; ancak buradaki 7 yıllık eğitimden sonra Enderûn-ı Hümâyûn'a alınmamış ve 1764 ya da 1767'deki "çıkma" (padişahın 2-3 senede bir Galata Sarayı'nı ziyareti esnasında bazı saray görevleri için 12 talebe seçmesi) sırasında padişahın dikkatini çeken 12'lerden biri olamadığı için tekaüde sevk edilmiştir. Vâsıf'ın 1764 veya 1767'den 1789'a kadar olan hayatı hakkında bilgi yoktur. Şair 1789'da I. Abdülhamid'in saltanatının sonlarında saraya alınmış ve Has Oda'da görevlendirilmiştir. Hünkâr başlalağı, peşkir ağalığı, anahtar ağalığı ve kiler kethüdalığı gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1815'te getirildiği kiler kethüdalığı şairin saraydaki son görevdir. Bu görevde 4 yıl kaldıktan sonra kendi isteğiyle 1819'da saraydan ayrılmış ve Bolayır'da (Çanakkale) Şehzade Süleyman Vakfı tevliyeti ile şereflendirilmiştir. Ancak şair Bolayır'da uzun süre kalmamış, aynı yıl içinde mütekait olarak İstanbul'a dönmüş ve 1824 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Enderunlu Osman Vâsıf, şairliğinin yanında pek çok yazma esere imzasını atmış iyi bir hattat, besteleri günümüze kadar ulaşmamış olsa da iyi bir musiki bilginidir. Şairin elimizde bulunan tek eseri olan *Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsıf-ı Enderûnî* şairin ölümünden sonra Kahire'de (1841) ve İstanbul'da (1868) basılmıştır. *Divan*'da 28 kaside, 141 gazel, 227 musammat, 165 kıta (87 tarih kıtası, 78 muhtelif kıta), 18 beyit ve 1 lügaz vardır. Eserdeki toplam beyit sayısı 5968'dir (Gürel, trz.: 25-35). *Divan*, Rahşan Gürel tarafından bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır. Şairin mizahi yanı, söz konusu bu çalışmada yer alan şiirlerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Vâsıf'ın mizahi şiirleri ramazan ve oruç, sevgilinin vaadi olan buse ve vuslat, dostlarına yazdığı hezeller ve eleştiri mahiyetindeki şiirleri bağlamında ele alınacaktır.

1. Keyif Ehlinin Oruçla İmtihanı

Ramazan, klasik Türk şiirinde en çok işlenen konulardan biridir. Nesib kısımları doğrudan bu konuya hasredilmiş olan ve "ramazaniye" olarak adlandırılan kasideler bu bakımdan dikkate değer şiirlerdir. Bu şiirlerin bazılarında şairler ramazan ve oruçla ilgili muhtelif hususları mizahi bir üslupla dile getirmişlerdir. Örneğin Vâsıf'tan başka, selefleri Bursalı Cinânî (öl. 1004/1595) (Okuyucu, 1994: 84-7), Bosnalı Sâbit (öl. 1124/1712) (Karacan, 1991: 302-7), Nedîm (öl. 1143/1730) (Macit, 1997: 43-6) ve Koca Râgıb Paşa (öl. 1176/1763) (Demirbağ, 1999: 170-4) gibi şairlerin ramazaniyelerinde de bu mizahi dilin kullanıldığı görülür.¹

Vâsıf'ın *Divan*'ında ramazan konulu şiirlerde ilk dikkati çeken husus ramazanın gelmesiyle ehl-i keyfin yaşadığı şaşkınlıktır. Sanki bundan haberleri yokmuş ve ramazan hiç

¹ Bosnalı Sâbit ve Nedîm'in söz konusu ramazaniyelerinin mizah bakımından incelendiği bir yazı için bk. (Erkul 2013).

gelmeyecekmiş gibi bir edayla oruç ayının geldiğini duyunca afallarlar, gözleri şaşkınlıktan parlar:

*Dideler rûşen efendi ramazân geldi deyu
Ehl-i keyfe biri nâgeh olıcak müjde-resân (K. 16, b. 11)*

Bu şaşkınlıkla kendi aralarında konuşurlar ve haberin doğru olup olmadığını soruştururlar. Ümitleri haberin yalan olduğunu birinin söylemesidir. Zira kalplerine bir korku düşmüş, heyecanlanmışlar, akılları başlarından gideyazmıştır. Haberin doğruluğu anlaşılınca da çaresiz yarın oruç var diye birbirlerini uyarırlar:

*Dedi yâ hû bize bir doğru cevâb eyle meded
Hâne-i kalbe düşürdüñ yine havf u halecân
'Alimallâhu ta 'âlâ bu sözüñ sağı saña
Gözüñ aç yarın efendi ramazândır ramazân
Gûş idince suhan-ı müjde-res-i mezbûrı
Tâhir'üñ 'aklı başından gide yazdı o zamân (K 16, b. 12-4)*

Ramazanın gelişi işret ehli bu güruhu öyle huzursuz eder ve canını sikar ki bir ümitle ay hesabı yapmaya başlarlar. Dediklerine göre Berat kandili daha dün gece (şaban ayının 14'ünü 15'ine bağlayan gece) yanmıştır, öyleyse bugün ramazan gelmiş olmamalıdır, muhtemelen bu onlar için bir dek (hile)'tir. Kendi aralarında “Herhâlde biz şaban ayının kaç gün olduğunu bilmiyoruz; bu ramazan, şaban ayının 54'üncü günü gelmiyor muydu?” diye konuşurlar:

*Be-meded dün gece yandı dahi kandil-i berât
Allâh Allâh bize dek etmek içündür bu yalan
Yoksa şa'bân-ı şerîfüñ 'adedin bilmiyoruz
Elli dördünde degil mi hele hâcî ramazân (K. 16, b. 19-20)*

Bu konuda tiryakilerin ıstırabı daha da fazladır. Onlar ramazanın geldiğini öğrenince elem duyup la-havle çekerler ve yine belki bu haber yanlıştır ümidiyle “Birader, şu takvime bir bakıver, belki ramazan daha gelmemiştir, bizi korkunun kölesi etme!” diye yalvarırlar:

*Tiryâkiye tâ kim ramazân geldi denilse
Lâ havle-künân der eleminden ne zamândır
Tedkik-i nazar eyle şu takvime birâder
Üftâde-i havf etme bizi belki yalandır (K. 28, b. 23-4)*

Ehl-i keyfe göre geçen ramazandan bu yana sanki bir yıl geçmemiş, diğeri biter bitmez yeni oruç ayı tekrar ve çabucak gelivermiştir:

*Amma yürümüş bu sene sür'atle mübârek
Ya sa'y ü yâ sâ'ât-i gurûb-ı ramazândır* (K. 28, b. 25)

İşret ehli ramazanın gelişini kabullenir ancak bazıları bir taraftan oruç tutarken diğer taraftan da gizlice yeme içmeye devam edelim düşüncesindedir:

*Dedi sap sağa birâder n'idelim çâresi ne
Tutalım savmını ammâ yiyelim gâhî nihân* (K. 16, b. 15)

Nihayet ramazan gelir, gül renkli şaraplar gece mecliste dönüp dururken oruç ayı meyhanenin kapısına mühür vurur. Ehl-i keyif o zamana kadar olan alışkanlıklarını zor da olsa terk eder. Şarap bırakılır, abdest alınır, bir mürşide sığınılır. Mescide doğru bir “gürûh-ı sersâm” ayaklanır, nasuh tövbesi etmeye başlarlar:

*Devr iderken gice meclisde şarâb-ı gül-fâm
Der-i hum-hâneye mühr urdu gelip mâh-ı sıyâm
(...)
El yudu fiskiye-i meyden ayağ-ı sâkî
Âb-ı rûyıyla vuzû' itdi bütûn rind-i enâm
El alıp her biri bir mürşid-i feyz-âverden
Mescide doğru ayaklandı gürûh-ı sersâm
Terk idüp câm-ı sabûhu üdebâ-yı rindân
Tevbe-i 'ahd-i nasûh etmege eyler ikdâm* (K. 15, b. 1, 3-5)

Vâsıf, ramazanda gözü sürekli yemekte, kulağı ezanda olan midesine düşkün kişileri de anlatır. Bunlar mütemadiyen ezan sesi dinlerler, hatta müezzinler de aslında minareye hayrına çıkmazlar. Onlar da akşama kadar bacalardan çıkan yemek dumanlarını gözetlemektedirler:

*Etrâfına keyf ehli n'ola göz kulak olsa
Gûş u nigehe vakf-ı minârât-ı ezândır* (K. 28, b. 20)
*Hayrına çıkar sanma menâr üzre mü'ezzin
Ahşama kadar dūd-ı ta'âma nigerândır* (K. 28, b. 30)

Şair yeme içme ehlinden söz ederken onların doymak bilmez hâllerini de konu eder. Bu “ehl-i şikem” (mide ehli) bir türlü doymaz, sofrada ne bulursa yer, hatta bulabilse “yemek” lafzını bile yiyecek kadar açgözlüdür. Bu açgözlü kişiler hilali görünce onu çarh sofrasındaki bir

ekmek parçası sanırlar. Ayın kursuna öyle bir diş bilerler ki “O ay, ekmek değil!” diye anlatsan inanmazlar:

*Gösterme sakın sofrada yer sôfuya yoksa
Dil-sîr olamaz tâ-be-pilav yahni kapandır
Bulsa yemege niyyeti var lafz-ı ta'âmı
Ehl-i şikem ol rütbe gedâ-çeşm-i harândır
(...)
Gördükce hilâl-i felegi gürsene-çeşmân
Ser-sofra-yı çarh üzre sanır pâre-i nândır
Kurs-ı mehe bir diş bileyiş var iken anda
Mehdür o degül nân deyü gel erseñ inandır (K. 28, b. 28-9, 31-2)*

İşret ehli bayramın gelmesini hasretle bekler. Bayram herkesi sevindirir, lakin onlardaki bu sevincin sebebi bayramın gelmesi değil ramazanın bitmesi, “mübarek on bir ayların” gelmesidir. Gözler ve yüzler gülmektedir, zira harabat ehline gün doğmuştur ve bundan sonra artık âlemde takva-füruşluk yapanların yeri yoktur. Bayramın gelişini herkese müjdelerler, artık eğlenceler yapılacak, daha bayram sabahı badenin verdiği feyizden yanağın her yeri kanlı ırmak gibi tek renk olacaktır. Hatta bu gönül ehillerinin ramazanın başında ettikleri “nasuh tövbesi”nde bir kırıklık varsa bayramın feyzi onu da mamur edecektir:

*Kırdı câm-ı tevbeyi sâkî-i devrân subh-dem
Parladıp zer-kâse-i mihr-i subûh-ı enveri
Dîdeler rûşen yine doğdı harâbâtuñ günü
Ba'dezîn takvâ-fürûşuñ yokdur 'âlemde yeri
Müjdeler olsun eyâ ahbâb-ı bezm-i ibtilâ
Girdi rûze geldi rûz-ı 'îd-i fitruñ demleri
(...)
Çarh gök-kandîl zemîn gök sûr-nây u tabl-ı 'îd
Çala-boru itdi devrân sâgar-ı rengîn-teri
(...)
Sû-be-sû meclis-be-meclis mevc-i feyz-i bâdeden
Kanlı ırmak gibi yek-reng oldu 'arzuñ her yeri
Var ise az çok kırıklık şunda câm-ı tevbeden
Yoksa feyz-i 'îd ma'mûr itdi ehl-i dilleri (K. 14, b. 34-6, 38, 40-1)*

Ancak daha bayram sabahı bu neşeli demlerde keyif ehlinin içinde gizliden gizliye bir korku belirir. Ramazan bitmiştir ama güzel günler çabuk geçecektir ve bir sonraki ramazan yaklaşmaktadır. Bu yüzden onlar bir yıl boyunca sürekli endişe ve heyecan içindedirler:

Yaklaşdı yine rûze deyü der-seher-i 'id
Keyf ehli tamâm bir sene vakf-ı halecândır (K. 28, b. 22)

2. Vaadiniz Buse mi Vuslat mı Efendim

Vâsıf *Divan*'ında sıkça sözü edilen hususlardan biri sevgilinin vadettiği busedir. Şairin dediğine göre sevgili birçok kez âşığına bir buse konusunda söz vermiş ancak sözünde durmamıştır. Vâsıf bu durumu çeşitli sebeplerle ve mizahi bir dille zaman zaman dile getirir.

Âşığı bu konuda sıkıntıya sokan iki husus vardır. Birincisi sevgilinin bütün ısrarlara rağmen âşığı sürekli oyalaması, ikincisi ise sevgiliye gizlice söylediği ne varsa bunun ağyar tarafından işitilmesidir. Bu son hususu Vâsıf şöyle dile getirir:

Dil-dâra nihânî ne disem gûş ider agyâr
Bu tâ'ifenüñ bir seme vü sağırı yok mı (G. 136, b. 7)

Vâsıf sevgilisini buse konusunda ikna etmeye / kandırmaya çalışırken “Bana aylık iki buse ver ve böylece gönül nakdini al. Benim sarrafım ol, bu şekilde alışveriş yapalım.” derken aralarındaki “alışverişin değeri”ni de ifade etmiş olur:

Baňa mâhiyye iki bûse ver al nakd-i dili
Edelim ahz u i'tâ ol baňa ey büt sarrâf (G. 67, b. 2)

Şair, “Eğer gerçekten öptürmeyeceksen bari yalandan vaatle bulun, bu bile âşık için bir lütuftur.” ifadesiyle sevgilisine takılır. Zaten sevgilinin her daim yaptığı şey yalandan söz verip âşığın ağzına bir parmak bal çalarak onu beklenti içine sokarak “yalandırmak”tır. Klasik şiirde sevgilinin buse vereceği dudağı varla yok arasında bir şeydir. Buna bir de sevgilinin sözünde durmaması eklenince buse de hayal olur:

Bûse-i gonca-femüñ bârî yalandan va'd it
Aslı var yok ne ise 'âşıkâ lâzım taltîf (G. 68, b. 8)

Aslı yokdur bilirim va'de-i bûs-ı dehenüñ
Nâfile bal çalıp ağzıma yalandırdı beni (G. 137, b. 2)

Ancak şair, sevgilisini sözüne sadık biri gibi gösterip “Eğer dudağı varsa yok demez öptürür.” diyerek onu cesaretlendirmeye, “tavlamaya” çalışır:

*Yok demez öpdürür lebini varsa bu sene
Ol nev-nihâl-i bâğ-ı vefânuñ kirâsı yok (G. 71, b. 7)*

Sevgilinin sürekli oyalaması âşığı bezdirir. Ona sitem eder ve “Bir geçen bayram bir de bu bayram söz verdin, şu buseye bir türlü nail olamadık. Bir buse için bile nazımız geçmiyor, hâlbuki âşığım her ricasını yerine getirmelisin, sadece buse nedir ki?” der:

*Bir geçen ‘îd eyledüñ va’d ey perî bir bu sene
İki bayram geçdi nâ’il olmadık bir bûseñe
Geçmemiş bir bûseye ey meh niyâzı Vâsıf’uñ
Her recâsın tutmalıdır ‘âşıkuñ bir bûse ne (Kıta 24)*

Âşık her şeyin farkında olmasına rağmen buse uğruna zaman zaman safmış gibi davranır. Bu sebeple yerli yersiz konuları vesile kılarak sevgiliye “yanaşmaya” ve ondan bir buse koparmaya çalışır. Her olaya, her varlığa “bir buse alabilme ve vuslat” gözüyle bakar. “Va’düñüz bûse mi vuslat mı efendim ne idi” tekrar mısralı muhammeste bu durum açıkça görülür. İlk bentte yanına gelen bir kediyi sevgilinin okşamasını “cılveleşmek” olarak algılar, kediyi bir rakipmiş gibi görür ve buna biraz bozulur. Ancak nezaketi de elden bırakmaz, alttan alttan döşenir ve “Efendim, (sizi izlerken) o merakla işitemedim, ne dediniz? Vaadiniz buse mi, vuslat mı?” diyerek üçüncü bir ihtimalin yolunu kapatmak için ön almaya çalışır:

*Ne arar ey gül-i zîbende yanında o kedi
Görüben anuñ ile cılveñi yağım eridi
Niye karışdı benim sohbetime ol zibidi
O merâk ile işitdim mi efendim ne dedi
Va’düñüz bûse mi vuslat mı efendim ne idi (Mus. 201, bent 1)*

İkinci bentte şair sevgilisine “mah” olarak hitap eder ve şöyle der: “Geçen seninle bir kayıkta giderken biraz geride başka bir kayıkta iki “meh” vardı. Bu vesileyle yeri geldiği (!) için konuyu açıyorum, orada bana bir şey söylemiştin, ben de onu bir kâğıda yazmıştım ancak diğer entaride kaldığı için hatırlayamadım, vaadiniz buse mi vuslat mıydı?”:

*Kanı ey mâh geçen şeb Yeñiköy’den beride
Bir kayıkda iki meh var idi bizden geride
O vesîleyle söz açdım saña geldi yeri de
O sözi yazmış idim kalmış öbür ‘anteride
Va’düñüz bûse mi vuslat mı efendim ne idi (Mus. 201, bent 2)*

Vâsıf sonraki bentte sevgilinin gizlice kendisine buse vaat ettiğini, bu yüzden başka sohbeta gerek kalmadığını, lakin o zaman verilen sözün hatırından çıktığını söyler ve hemen arkasından “buse mi yoksa vuslat mı” diye ekler. Ancak aradan bir iki yaz geçmesine rağmen sevgili henüz ne buse vermiştir ne de vuslat gerçekleşmiştir:

*O vakitden beri geçdi aradan bir iki yaz
Va'düñüz bûse mi vuslat mı efendim ne idi* (Mus. 201, bent 4)

Âşık buna rağmen ısrarını sürdürür. Böyle davranmasına sebep sevgilinin tavrıdır. Zira sevgili bahçede yanağına yasemin takıp gül bedenini açınca âşık da hâliyle sorar:

*Takınıp bâğçede mahfî ruhına yâsemi
Garazuñ n'eydi küşâd eylemeden gül-bedeni
Ne didiñdi kuluñ ol hâl ile gördükde seni
Aslı var sorduğumuñ söyle kuzum üzme beni
Va'düñüz bûse mi vuslat mı efendim ne idi* (Mus. 201, bent 5)

Vâsıf *Divan*'ında yer alan buse konusundaki bir başka şiir mütekerrir bir murabbadır. Zaman zaman müstehcene kaçan söyleyişlere de tesadüf olunan şiirde âşık “bir kerecik usulüyle öpüversem olmaz mı” diyerek sevgiliyi sürekli sıkıştırır. Âşığın derdi sevgiliyi hemen öpmektir. Bu yüzden “Bana ay başında gel deme, usulüyle şimdicek öpüvereyim” diye yalvarır:

*Mû-miyânuñ alıp âgûşa gezerken şöyle
Gerdenüñ bûs idüp emsem n'ola ey meh söyle
Beni ay başına te'hîre ne hâcet öyle
Şimdicek öpsem usûliyle 'aceb olmaz mı* (Mus. 164, bent 2)

Âşık böyle yalvarırken bazen de biraz sertleşir. Bu üslubunda, “Ben izinsiz sarılıp nâfile söz işidemem”, “Gerçi sultânıma haddim degil ammâ ibrâm” gibi sevgiliye hoş görünmeye çalışan, onun sözünden çıkmayan ancak bunu özellikle dile getiren uysal bir âşık tavrı sezilir. Aslında söylediği izinli olarak sarılıvermek, hemen bir öpücük almaktır. “Herkes sevgilisini kayığa alıp gitti, beni tekrar tacize mecbur bırakma!” sözleriyle biraz tehditkâr ısrarcı olur:

*Ben izinsiz sarılıp nâfile söz işidemem
Lâkin öyle kuru va'd ile dönüp boş gidemem
Böyle bir bûseye ben 'ide kadar sabr edemem
Şimdicek öpsem usûliyle 'aceb olmaz mı*

*Ben tehî çekmişem ol nahl-i cefânuñ bârın
Herkes alıp kayığa bu gice gitdi yârın
Yeñiden bir dahi ta'cîze ne hâcet yarın
Şimdicek öpsem usûliyle 'aceb olmaz mı*

*İşte takvîm ey efendim dahi nerde bayram
Bugün it Vâsıf-ı gam-h'âra iderseñ ikrâm
Gerçi sultânıma haddim degil ammâ ibrâm
Şimdicek öpsem usûliyle 'aceb olmaz mı (Mus. 164, bent 3-5)*

Vâsıf zaman zaman bu amacına ulaştığını da söyler. Çok uzun seneler beklemenin mükâfatı olarak sadece bir buse alabilmiştir:

*Bunca yıldır yârdan ümmîd-vâr-ı vuslatam
Bu sene Vâsıf daha bir bûsesin aldım fakat (G. 64, b. 5)*

Vâsıf, buse konusundaki ısrarcı tavrını vuslat konusunda da sürdürür. “Ben diğer âşıklara göre daha kolay biriyimdir, hadi gel!” sözleriyle sevgiliyi razı etmeye / kandırmaya çalışır:

*Âşık isterseñ eger Vâsıf-ı zâr ile görüş
Yine ol sâ'ire nisbet biraz ehven gibidir (G. 42, b. 7)*

Sevgiliye “İkisi birlikte olmayacaksa bari ya vuslat için ya da buse için söz ver.” diye seslenen âşık sevgilinin en belirgin vasfını da hemen araya sıkıştırır, onun yaratılışında var olan cevri ve sitemini dile getirir:

*Ya vaslını va'd eyle ya hod bûse-i la'lüñ
Birden ikisi olmaz ise ya biri yok mu*

*Ta'lîm-i cefâ n'icün ider şûh-ı digerden
Cevr ü sitemüñ ol perîde hâzırı yok mu (G. 136, b. 4-5)*

Ancak bununla birlikte âşık sevgilinin vuslat vaadi konusunda temkinlidir. Çünkü daha önceki sevgili de onu bu vaatle dolandırmıştır:

*Veremem nakd-i dili va'de-i vasl itseñ de
Senden evvelki de bu dekle dolandırdı beni (G. 37, b. 3)*

Vâsıf, sevgilinin vuslat isteğini kabul edeceğini düşünerek “Dükkânda şiiir meşk edilemez, gel de evde öğreteyim. Bilirsin pazarda bilgelik kumaşı satılmaz.” der ve onu eve

davet eder. Bu durum günümüzde zaman zaman espri konusu yapılan “pul koleksiyonu” meselesinin aslında Vâsıf devrindeki tam karşılığıdır:

*Dükkânda şî'r meşk olamaz gel eve öğren
Bâzârda kâlâ-yı ma'ârif satılır mı (G. 124, b. 9)*

Bir başka beyitte ise sevgiliyi “işve taciri”ne benzetir ve “Ten kumaşını arz et, gönlüm gibi sermayeli bir müşteri geldi.” diyerek sevgiliyi vuslata ikna etmeye çalışır:

*'Arz eyle kumâş-ı tenüñ ey tâcir-i 'işve
Gönlüm gibi sermâyeli bir müşteri geldi (G. 128, b. 8)*

Bu vuslat Vâsıf'ı o derece sevindirir ki şöyle demekten kendini alamaz: “Vâsıf! Sevgiliye ulaşacağım diye bayram edip ağlaman çok normal. Tecrübeyle sabittir ki her kurban bayramında yağmur yağar.”:

*N'ola giryân-ı şevk-i 'id-i vasl-ı yâr iseñ Vâsıf
Mücerrebdir ki bârân mübtelâ-yı 'id-i kurbândır (G. 35, b. 12)*

3. Hezl-güne Şiirler: Kaddimi Sorma Benim Bir Buçuk Endâzeyim

Vâsıf *Divan*'ında bu tarzda yazılmış birkaç şiir vardır. Bunlardan ilki Vâsıf'ın “Musâhib Hâtif Efendi'ye hezl-güne söylediği” gazeldir. Gazel Nedîm'in “Haddeden geçmiş nezâket yâl u bâl olmuş saña” mısrasıyla başlayan gazeline yazılmış bir tehzildir. Nedîm'in sevgilinin güzelliğini, zarafetini konu ettiği şiiri zemin şiir olarak kullanan Vâsıf, Musâhib Hâtif Efendi'ye şaka yollu ve biraz da alaycı bir üslupla takılır. Örneğin aşağıdaki beyitlerden ilki Nedîm'in, ikincisi ise Vâsıf'ındır:

*Haddeden geçmiş nezâket yâl u bâl olmuş saña
Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı al olmuş saña (Macit, 1997: 273)*

*Kırmızı aşu boyası rûy-ı al olmuş saña
Acıyıp bakkâlda pekmez soñra bal olmuş saña (G. 8, b. 1)*

Enderunlu Vâsıf *Divan*'ında şiirin geri kalan kısmı şöyle geçmektedir:

*Nezle indikde kışın tahlîl için dendânuñı
Bir saçak buzı kırılmış som hilâl olmuş saña
Söz yok âhûdan 'ibâret herze-i ma'tûhuña
Nokta bî-ma'nâ kelâm-ı bî-me'âl olmuş saña
Terkiye mir'ât asılmaz sen deli misin herîf
Her sözüñ sedremeki bilmem ne hâl olmuş saña*

Pirririlikden bakiyye evde kalmış bir yelek
Eskiyip astarı kirli dest-mâl olmuş saña
Dal-kelle tâs destüünde tulumbacı iken
İçi kokmuş kirli hânım kaskaval olmuş saña
Bak a şaşkın ol gözü şehlâyı seyr itsün deyü
Bir kırık gözlük iki çeşm-i peşâl olmuş saña
Kirli fesden perçemüñ çıkmış dürülmüş lif gibi
Sünbülüyye kır bıyık süd ak sakal olmuş saña
Âhuvân-ı Çîn ile gelmiş geyikler bir yere
Üşmek ister başuña kaçmak muhâl olmuş saña
Ağarıp kabı dökülmüş zagra sanma Hâtifâ
Sen bir uncu bârgîri kürküñ çuval olmuş saña (G. 8, b. 2-10)

Mizahi bir üslupla kaleme alınmış ikinci şiir altı bentlik mütekerrir bir murabbadır. *Divan*'da "Ahibbâsından bir kasîrû'l-kâmeye hezl-güne söylediğidir" şeklinde kaydedilen bu şiirinde Vâsif, bir dostunun 1,5 endazelik (97,5 cm) boyunu konu alır ve onu kısa boyu konusunda kendi ağzından konuşurur:

Ben yegâne tâzeyem
Şûh-ı bed-âvâzeyem
Köhne bir şîrâzeyem
Bir buçuk endâzeyem

Kaddime yokdur uyar
Sanki bir topaç hıyar
Ölçdü terzi ihtiyâr
Bir buçuk endâzeyem

Saçlarım gûyâ keten
İki destim kerpeten
İşte arşın işte ben
Bir buçuk endâzeyem

Hayli bir şûh-ı şenim
Taş gibi sengîn-tenim
Kaddimi sorma benim
Bir buçuk endâzeyem

*Kâmetim hem-çü topaç
 San kurumuş bir ağaç
 Kim demiş altı kulaç
 Bir buçuk endâzeyem
 Baña nisbet dişbudak
 Penbe gibi yumuşak
 Boyumu ölç işte bak
 Bir buçuk endâzeyem (Mus. 96)*

Vâsıf *Divan*'ında muhammes nazım şekliyle yazılmış bu gruba dâhil edilebilecek iki şiir daha vardır. Bunlardan ilki bir ananın ağzından nasihat olarak kızına söylenmiştir ve 33 benttir. Diğer ise kızın anasına söylediği 32 bentlik cevabi şiirdir. Söz konusu bu uzun şiirlerde konuşurulan tipler, Tunca Kortantamer'in de ifade ettiği üzere mahalle yaşantısından seçilmiştir (Kortantamer, 2007: 172) ve mizah da kullanılan mahalle diliyle, hezle dayalı bir üslupla ve yer yer müstehcen söyleyişlerle sağlanmıştır. Ana kızın karşılıklı konuşmaları şeklindeki bu mizahi şiirlerden seçilmiş bazı bentler şöyledir:

Ana:

*Kız diñle nush u pendimi kavlüñde sâdık ol
 Gözle rızâ-yı kaynanayı kul halâyık ol
 Kim der saña ki bir çamura var bulaşık ol
 Ne kesret ile zâhide ne pek de açık ol
 Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol
 (...)
 Her merdüm-i şebâba takılma söbek gibi
 Her gördüğünüñ üstüne düşme köpek gibi
 Her yosmayı görünce yayılma döşek gibi
 Gidip kına gecesine sürtük tölek gibi
 Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol
 (...)
 Babañ vereydi seni bolay kim mevâliye
 Sâyeñde biz de taşınırız belki yalıya
 Baldırı çıplak alıp oturturma halya
 Ne pırpırıye eyle meyil ne paşalıya
 Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol
 (...)*

*Kız kaç yanımda vızlama sivrisinek gibi
Fink urma iki yanuña kırnak köçek gibi
Yere geçer arından erüñ köstebek gibi
Ayak bağıyla soñra kalırsın eşek gibi
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol (Mus. 216, bent 1, 4, 11, 16)*

Kız:

*Sözüñ tutarsam ey bunamış gel yetişmeyim
Sen yat babamla her gice de ben sevişmeyim
Bir dahi ben de nâfile matbahda pişmeyim
Bir bildiğime uğramayım hiç alışmayım
On beş yaşında kendime bir oynaş arayım
(...)*

*Tırnağım oldu kör yumadan bulaşıkları
Babam başına çalsın o şimşir kaşıkları
Evvel doyurup eve gelen alışıkları
Soñra düzeltip ortadaki karışıkları
On beş yaşında kendime bir oynaş arayım
(...)*

*Gelse görücü kocayacak elli kerrecik
Der burn'ucula ağzı büyük dişi seyrecik
Yok yok yaşı da añlayışım kırkını geçik
Sarf eyleyip de varı yoğu bâri şimdıcik
On beş yaşında kendime bir oynaş arayım
(...)*

*Yufka makarna açmasını açmayıñ baña
Ben bilmem öyle hamur işi samsa baklava
Sayıp bir iki dürlü yemecik kaba saba
Da'vet için konağa çıkıp yarın ibtidâ
On beş yaşında kendime bir oynaş arayım (Mus. 217, bent 2, 6, 8, 13)*

4. Hiciv ve Mizah: Bir Devirde Âleme Geldik ki Ayb Oldu Hüner

Vâsıf *Divan*'ında yer alan bazı şiirlerde hiciv ve mizahın yan yana geldiği görülür. Bunlardan ilki Kaimmakam Bekir Paşa'nın methi hakkında yazılmış olan bir kasidedir. Şiirde Vâsıf, paşanın övgüsüne geçmeden önce dünyanın bozukluğundan söz eder ve "Öyle bir devirde dünyaya geldik ki hüner ayıplanır oldu, bu dönemde cahilliği sermaye yapanlar kâr eder

oldular.” diye yakınır. Asıl üzüntü veren ise cahillerin bilgili insanları alaya alıp aşağılamaları, kötü olan ne varsa ona yönelmeleridir:

*Bir devirde ‘âleme geldik ki ‘ayb oldu hüner
Bu vakitte cehli sermâye idenler kâr ider
Ben de eylersem n’ola cühhâl ile bey’ ü şirâ
Hevl-nâk olan bezirgân ne ziyân ne kâr ider
Ne hüner kadrin bilir var ne ma’ârif-âşinâ
Şimdi ebnâ-yı zamâne rağbet-i eşrâr ider
Bir alay nâdâna düş olduk ki ehl-i dânişi
Suhre vü tavr-ı sefîh-âneyle istihkâr ider (K. 26, b. 21-4)*

Ancak şair, cahil kimselerin bu tavrını alaya alır ve “Onlar değerli bir nüsha bulsalar değersiz sanırlar ve onu batıl saymak için bir duvar yarığına koyarlar.” diyerek cahillikleriyle dalga geçer:

*Bulsa cühhâl-i zamâne nusha-yı mergûbeyi
Hatt-ı butlân gibi vaz’-ı rahne-i dîvâr ider (K. 26, b. 25)*

Bu gruhun cahillikleri öyle bir noktadadır ki faraza bir yaprakta şiir görseler, “elifi görse mertek sanır” hesabı, onu şa’îr (arpa) zanneder ve bunun onda birlik öşrünü ambarlarına atmayı hayal ederler:

*Bir varakda görse farzâ şî’ri zann eyler şa’îr
‘Öşr-i mi’şârını hulyâsında der-anbâr ider (K. 26, b. 27)*

Yine bu cühela takımına mecliste “beyt” denilse bu zavallılar “kâbil-i süknâ mı” (oturmak mümkün mü) diye sorarlar. Veya “nazm” anılsa “intizâm-ı hâl”den (genel durum, düzen) haber verirler:

*Beyt yâd olsa bezimde kâbil-i süknâ mı der
Nazm anılsa intizâm-ı hâlden ahbâr ider (K. 26, b. 28)*

Bu bilgisizlikleri yüzünden, ancak gaddar bir hasedin yapabileceği şekilde “cûd”u (cömertliği) “sefâhat” (savurganlık) olarak adlandırmışlar ve onlar yüzünden “ihsan”ın lafzı bile görülmez olmuştur. Şairin burada sözü yavaş yavaş memduhundan ihсан istemeye doğru götürdüğünü kaçırmamak gerekir ki burada da mizahi bir taraf vardır:

*Allâh Allâh itdiler cûda sefâhat tesmiye
Bu nasıl bühtândır ki hâsid-i gaddâr ider*

*Şunda ihsân mı ne dirler bir lafız vardı 'aceb
Görmez olduk kimler ile vakti istimrâr ider* (K. 26, b. 29-30)

Divan'da yer alan diğer hiciv ve mizah şiirlerinden biri de bir mütezattır. Şair, "A çingen!" diye hitap ettiği kişiye "Gece gezerken eline kandilli fener al, üstüne yağ dök, fitili kokunca da ayağınla üstüne tez bastır." der. Sonra şöyle devam eder: "Her gün şeytan gibi iki yalan uydur ve halkın parasını kap. Eğer sonra bu ününden korkmazsan bu sanata yelten, bunu kendine sanat yap." Şairin aslında söylediği şey önce azar azar başlayan bu tür işlerin sonradan kişilerin mesleği hâline gelmesi ve bundan da utanmamaları, yüzlerinin kızarmamasıdır. Şair ileriki beyitlerde dalkavuklara, elinden hiçbir iş gelmeyen ama herkesi alabildiğine eleştirenlere ve başkalarını eşek yerine koyup kullanmaya çalışanlara öğüt verir şekilde konuşur, istihza dolu bir tariz örneği ortaya koyar. Şiir şöyledir:

*Kandilli fenâr al elüñe gice gezerken
Dök üstüne revgan
Kokdı fitili basdır ayağũñla geçerken
Tiz tut a çingen
Şeytân gibi her gün bir iki tâze yalan yap
Halkuñ parasın kap
Korkmazsañ eger soñra duyuldukda ünüñden
Bu san'ata yelten
Gel meclise ma'hûd şu küçük yağlı kavukla
Mânende-i kukla
Çöp gibi çeride neye lâzım koca çevgen
Hayvân mısın öğren
Çün sâz çalamazsın bu telâşın ne a hoppa
Köşneteyi çalma
Bulgarîyi tungırdatamazsam azıcık ben
Ur tanburu kır sen
Bâr-gîr bulamazsañ ey eşek binme yayan gel
Bak işte başuñ kel
Sabr et hele bir var gelecek alma böğürgen
Pişmez yemek erken* (G. 141)

Sonuç

Enderunlu Vâsıf'ın tek eseri olan *Divan*'ında yer alan mizahi şiirleri ele alan bu çalışma neticesinde şunlar söylenebilir:

1. Vâsıf *Divan*'ında yer alan şiirlerin bir kısmı baştan sona mizahi bir dille yazılmıştır. Bazı şiirlerde ise belli bölümlerde veya sadece bazı beyitlerde bu dile yer verilmiştir. *Divan*'daki bu tür şiirleri dört başlık altında değerlendirmek mümkündür.

2. Şairin “ramazan ve bayram” konusu etrafında Bursalı Cinânî, Bosnalı Sâbit, Nedîm ve Koca Râgıb Paşa gibi başka şairlerde de rastlandığı şekilde mizahi bir üsluba yöneldiği ve toplumun ciddiyetle yaklaştığı dinî bir konu etrafında yaptığı esprilerle okuyanı gülümsetecek beyitler söylediği görülmüştür.

3. Klasik şairlerin vazgeçilmez konusu “buse ve vuslat” da Vâsıf'ın sıkça zikrettiği ve etrafında çeşitli latifeler yaptığı bir konudur. Şairin özellikle sevgiliye “Va’düñüz bûse mi vuslat mı efendim ne idi” ve “Şimdicek öpsem usûliyle ‘aceb olmaz mı” tekrar mısralı şiirleri oldukça ilgi çekicidir.

4. Şairin eserinde hezl-gûne iki şiiri vardır ki bu tarzda şiirler olduğunu kendisi de eserinde ifade etmiştir. Bu şiirlerden biri Nedîm'in bir şiirini tehzildir, diğeri ise dostlarından birinin kısa boyu hakkındadır. Vâsıf'ın bir ana ve kızını konuştuğu günlük hayatla iç içe iki uzun şiirini de bu grupta değerlendirmek mümkündür.

5. Şairin hiciv ve mizahı yan yana getiren devrin eleştirisi mahiyetindeki beyitleri de cahil takımının farkında olmadıkları cehaletleri yüzünden içine düştükleri gülünç durumu söze dökmesi bakımından dikkat çekicidir.

6. Bu örnekler ışığında klasik şiirin son dönemindeki önemli isimlerden biri olan Enderunlu Vâsıf'ı şiirde mizah dilini iyi kullanan ve başarılı örnekler veren bir şair olarak görmek mümkündür. Bu şiirlerin genellikle “nezih mizah” örneği şiirler olduğu, çok azında müstehcen denilebilecek ifadelere yer verilerek bu söyleyişin yakalanmaya çalışıldığı iddia edilebilir.

Kaynaklar

DEMİRBAĞ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DURMUŞ, İ. (2005). Mizah. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 205-6.

ERKUL, R. (2013). Mizah Bağlamında Sabit ile Nedim'in Ramazaniyeleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1, 446-56.

- GÜREL, R. (trz.). *Enderunlu Vâsıf Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- GÜVEN, H. F. (2007). Klasik Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah. *Türk Edebiyatı Tarihi*, ed. Talat Sait Halman vd., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 578-87.
- KARACAN, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KORTANTAMER, T. (2007). *Temmuzda Kar Satmak, Örnekleriyle Geçmişten Günümüze Türk Mizahı*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- LEVEND, A. S. (1970). Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi (Hezl ve Hecv). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 37-45.
- MACİT, M. (1997). *Nedîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKAY, M. O. (1998). Hiciv. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 447.
- OKUYUCU, C. (1994). *Cinânî, Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni*. Ankara: TDK Yayınları.
- PALA, İ. (2005). Mizah (Türk Edebiyatı). *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 208.